

Nr 62

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående försäkrings- skyddet för hemmafruar m. fl.

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr I:581 av fru *Olsson, Elvy*, och herr *Wikberg*, samt nr II:707 av herr *Johansson* i Skärstad m. fl.

I motionerna, vilka är likalydande, har hemställts, »att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning i syfte att lösa trygghetsfrågan för dem som inte får den löst genom grupplivförsäkringar, varvid särskilt hemmafruarnas situation må beaktas».

Motionerna

I motionerna anföres, att vissa grupper fortfarande står utanför betydande delar av det sociala trygghetssystemet. Särskilt framhålles, att många hemmafruar har ett otillfredsställande försäkringsskydd och att om hustrun/modern avlider en ekonomiskt och praktiskt mycket svår situation uppstår för de efterlevande. Motionärerna understryker, att stora svårigheter kan uppstå för barnens uppfostran. Vidare anför motionärerna följande.

Vissa kategorier har kunnat ordna hustruförsäkring i anslutning till kollektivförsäkring för männen. Många kan emellertid inte ordna sin grupplivförsäkring på grund av arbets- och yrkessituationen. För alla som inte kan få till stånd en tillfredsställande lösning av frågan inom ramen av nuvarande bestämmelser, bör samhället lagstifta. Frågan bör lösas i anslutning till den nuvarande änkepensioneringen. Bland dem som kommer i fråga torde hemmafruarna utgöra den största gruppen.

Gällande bestämmelser m. m.

Familjepension utgår såväl inom *folkpensionens* som inom *tilläggs-pensionens* ram. Familjepensionsförmånerna består i båda fallen av *änkepension* och *barnpension*. *Änklingspension* utgår *icke* enligt lagen om allmän försäkring. *Barnpension* utgår däremot antingen barnets fader eller moder avlidit. Rörande förutsättningarna för att *familjepension* skall utgå må här upptagas följande.

Folkpensionering

En änka har rätt till *folkpension* i form av *änkepension* under förutsätt-

ning att hon antingen uppnått 36 års ålder vid mannens död och varit gift med honom minst fem år eller har vårdnaden om och stadigvarande bor tillsammans med barn under 16 år, som vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. Upphör änka att ha barn under 16 år i hemmet, skall vid bedömandet av hennes rätt till pension i fortsättningen anses som om mannen avlidit, då barnet upphörde att påverka rätten till pension, och äktenskapet varat t. o. m. nämnda tidpunkt.

Änkepensionen utgör för änka, som vid mannens död eller den därmed jämställda tidpunkten fyllt 50 år, *samma belopp som ålderspension* från 67 år för en ensam ålderspensionär. För annan änka minskar pensionen med $\frac{1}{15}$ för varje år, varmed änkans ålder vid mannens död eller den tidpunkt då hon upphörde att ha barn under 16 år i hemmet understeg 50 år.

Om en kvinna blivit änka efter den 30 juni 1960, utgår *änkepensionen* utan inkomstprövning.

Änkepension indrages, om änkan ingått nytt äktenskap, men börjar ånyo utgå, om det nya äktenskapet upplöses inom fem år.

Uppfyller en änka förutsättningarna för rätt till både förtidspension och änkepension, utgår efter hennes eget val en av dessa pensioner. Fr. o. m. den månad då änkan fyller 67 år utbytes änkepensionen mot ålderspension.

Med änka likställes i fråga om rätt till änkepension ogift eller frånskild kvinna eller änka, som stadigvarande sammanbodde med ogift eller frånskild man eller änkling vid dennes död och som varit gift med eller har eller har haft barn med honom. Däremot äger en kvinna inte rätt till änkepension efter sin make, om hon levde åtskild från honom vid hans död och efter det sammanlevnaden upphörde stadigvarande sammanbott med en annan man, med vilken hon varit gift eller har eller har haft barn.

Barnpension utgår till barn under 16 år, som mist sin *fader* eller *moder* eller *båda föräldrarna*, under förutsättning att barnet är svensk medborgare och stadigvarande vistas här i riket. Rätt till barnpension föreligger dock inte, om barnet är adopterat av annan än den avlidne eller dennes make, och ej heller för barn utom äktenskap, om den avlidne enligt avtal, som är bindande för barnet, åtagit sig att till dess underhåll utge visst belopp en gång för alla.

Barnpension utgör för år räknat tjugufem procent av basbeloppet. För barn vars båda föräldrar avlidit, utgör dock *barnpensionen trettiofem procent* av basbeloppet.

Tilläggs pensionering

Inom den *allmänna tilläggs pensioneringen* har försäkrads änka och barn rätt till familjepension efter honom, under förutsättning att han vid sin död var berättigad till förtidspension eller ålderspension från tilläggs pensioneringen eller att han skulle ha varit berättigad till förtidspension, om

hans arbetsförmåga vid tiden för dödsfallet varit så nedsatt som kräves för rätt till sådan pension. Efter kvinnlig försäkrad utgår såsom nämnts endast *barnpension*.

Änkepension utgår till änka efter den försäkrade, om äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag, då den försäkrade fyllde 60 år. Efterlämnar den försäkrade barn som också är barn till änkan, är änkan, oavsett om barnet är minderårigt eller uppnått vuxen ålder, berättigad till änkepension även om nyssnämnda förutsättningar inte är uppfyllda. I motsats till vad som gäller för rätt till änkepension från folkpensioneringen kräves för rätt till änkepension från tillägspensioneringen att legalt äktenskap förelegat. Änkepensionsrätten upphör om änkan gifter om sig. Upplöses det nya äktenskapet innan det bestått i fem år, skall änkepensionen ånyo börja utgå.

Änkepensionen utgör en viss procent av den avlidnes egenpension, dvs. den förtids- eller ålderspension, som utgick till den avlidne, eller — om sådan pension ej utgick — den förtidspension, som han skulle ha erhållit om rätt till hel sådan pension inträtt vid tidpunkten för dödsfallet. Om den avlidne åtnjöt partiell förtidspension, beräknas änkepensionen ändå med utgångspunkt från hel förtidspension. Var han ålderspensionär, räknar man med en ålderspension av den storlek, som gäller vid ett uttag från 67 års ålder.

Änkepensionens storlek är i övrigt beroende av om den försäkrade efterlämnar barn under 19 år, som är berättigat till pension efter honom. Finns inte något pensionsberättigat barn, är änkepensionen 40 procent av den försäkrades nyssberörda egenpension. Efterlämnar den försäkrade pensionsberättigat barn, är änkepensionen 35 procent av samma pension.

En kvinnas rätt till *änkepension* påverkas inte av att hon samtidigt är berättigad till förtidspension eller ålderspension från tillägspensioneringen.

Barnpension utgör, om änkepension samtidigt skall utgå, femton och i annat fall fyrtio procent av nämnda egenpension. Finns flera barn än ett, ökas procenttalen med 10 för varje barn utöver det första, och det sammanlagda *barnpensionsbeloppet* fördelas lika mellan barnen.

Grupplivförsäkring

Sedan kollektivavtal träffats därom, har på en mycket stor del av arbetsmarknaden *tjänstegrupplivförsäkring* tecknas för de anställda. Av de för år 1966 och tills vidare gällande bestämmelserna för sådan livförsäkring, varom avtal träffats mellan arbetsgivaren och det för ändamålet bildade Arbetsmarknadens Försäkringsaktiebolag (AFA), skall i det följande återgivas vissa delar.

Försäkringsbelopp utgöres av helt grundbelopp, högst 24 000 och lägst 4 000 kronor (a), halvt grundbelopp, högst 12 000 och lägst 2 000 kronor (b), eller begravningshjälp med 2 000 kronor (c). Vidare utgår i förekom-

mande fall försäkringsbelopp i form av helt tilläggsbelopp för omyndig, högst 7 000 och lägst 2 000 kronor för varje omyndig under 21 års ålder (d) eller halvt tilläggsbelopp för omyndig med 3 500 kronor för varje omyndig under 17 års ålder.

Vid arbetstagarens frånfälle utgår *helt grundbelopp* om arbetstagaren vid dödsfallet fyllt 21 men ej 67 år och efterlämnar vissa närstående såsom make eller maka, sådant omyndigt barn eller adoptivbarn, som enligt lag har arvsrätt efter honom, eller fader eller moder. Om arbetstagaren fyllt 21 men ej 55 år utgår helt grundbelopp med 24 000 kronor. Grundbeloppet reduceras härefter med stigande levnadsålder — 2 000 kronor/år — så att beloppet uppgår till endast 4 000 kronor om arbetstagaren fyllt 65 men ej 67 år. Om arbetstagare som nyss sagts — mellan 21 och 67 år gammal — avlider och efterlämnar sådant omyndigt barn eller adoptivbarn, som enligt lag har arvsrätt efter honom, eller sådant omyndigt barn utom äktenskap, som saknar dylik arvsrätt men gentemot vilket han vid tiden för dödsfallet var underhållsskyldig, utgår *helt tilläggsbelopp för omyndig*. Om barnet vid arbetstagarens frånfälle ej fyllt 17 år bestämmes beloppet till 7 000 kronor. På motsvarande sätt som i fråga om grundbeloppet reduceras *tilläggsbeloppet* så att endast 2 000 kronor utgår om barnet fyllt 20 men ej 21 år.

I vissa fall utgår försäkringsbelopp även vid arbetstagarens makes/makas frånfälle. Som huvudregel gäller i detta avseende, att *begravningshjälp* utgår med 2 000 kronor samt *halvt tilläggsbelopp för omyndig* med 3 500 kronor för varje gemensamt, hemmavarande barn under 17 år.

Tidigare behandling m. m.

I *Förbättrade familjeförmåner från folkpensioneringen m. m.* (SOU 1959: 32) anförde 1958 års socialförsäkringskommitté i fråga om änklingspensionering:

Diskussionen om det allmännas stöd till de ofullständiga familjerna har i huvudsak begränsats till en typ av sådana familjer, nämligen ensamstående mödrar med barn. Deras ekonomiska och sociala läge har blivit föremål för utredningar i olika sammanhang. Därvid har konstaterats att många av de ensamstående mödrarna lever under blygsamma ekonomiska förhållanden och att det allmännas ekonomiska stöd är otillräckligt. En annan grupp ofullständiga familjer, nämligen ensamstående fäder med barn, har däremot rönt relativt liten uppmärksamhet. Skälen därtill torde vara flera. Det kan nämnas att den sistnämnda gruppen numerärt sett är relativt liten. Enligt 1950 års folkräkning uppskattades sålunda antalet ensamstående fäder med hemmavarande barn under 16 år till omkring 11 000, varav det övervägande antalet var änklingar och frånskilda, under det att antalet ensamstående mödrar med sådana barn utgjorde omkring 79 000. Vidare må framhållas att de ensamstående fädernas ekonomiska ställning i allmänhet presumeras vara bättre än mödrarnas, något som också bestyrkes av de i det föregående lämnade uppgifterna om inkomstförhållandena. Den ekonomiska situationen vid en makes frånfälle kan

kort beskrivas så, att vid mannens död den inkomst som bildat underlaget för familjens försörjning ofta försvinner helt eller till större delen, under det att vid hustruns död samma inkomst i regel består, därvid dock familjens levnadskostnader ofta stiger därigenom att den lejda kvinnliga arbetskraft som i regel behövs för skötseln av hemmet och barnen ställer sig mycket kostsam. Någon allmängiltig norm för bedömandet av den berörda kostnadsstegringen finnes emellertid icke.

Enligt kommitténs utredningsuppdrag bör frågan om änklingspensionering utredas samtidigt med frågan, huruvida barnpension skall utgå även då den icke huvudsakliga försörjaren (i regel modern) avlidit.

Kommittén vill härvid till en början, i likhet med allmänna pensionsberedningen, konstatera att det torde vara obestriddigt, att änklingar med icke vuxna barn ofta befinner sig i ett svårt ekonomiskt läge. Av det material som tidigare redovisats angående änklingarnas inkomstförhållanden framgår väl att änklingarnas inkomster i regel är större än ankornas. Material saknas dock för bedömande av i vilken omfattning hustruns död medför ökade levnadskostnader för en änklingsfamilj med barn. Att denna kostnadsökning är betydande — särskilt om barnen är små och flera — torde vara ställt utom allt tvivel.

Då det gäller att tillgodose det hjälpbehov som uppkommer för familjen vid en gift kvinnas frånfälle, kommer frågan om änklingspensionerna och frågan om rätt till barnpension för de moderlösa barnen att stå i förgrunden. Dessa båda pensionsförmåner kommer härvid att stå i ett nära sammanhang med varandra.

Som tidigare nämnts i samband med behandlingen av barnpensionerna är det närmast tre olika alternativ som står till buds, då det gäller att lösa frågan om änklingsfamiljernas hjälpbehov.

Det första alternativet är att låta hustruns frånfälle grunda rätt till änklingspension för mannen men däremot ej rätt till barnpension för barnen. Pensionsberedningens förslag anslöt sig närmast till detta alternativ.

Det andra alternativet är att låta dödsfallet grunda rätt till barnpension för barnen men ej rätt till änklingspension för den efterlevande mannen.

Det tredje alternativet är att vid hustruns frånfälle utgiva både änklingspension till mannen och barnpension till barnen. Ett motsvarande förfaringsätt tillämpas för närvarande beträffande ankorna, som kan erhålla änkebidrag för egen del samtidigt som deras barn erhåller särskilt barnbidrag.

Genom sitt ställningstagande till frågan om rätt till barnpension för barn, vars moder avlidit, har kommittén redan avböjt det första av de nämnda alternativen. Kommittén anser på skäl som åberopats vid behandlingen av barnpensionerna att änklingsfamiljernas hjälpbehov bäst tillgodoses genom att giva de moderlösa barnen barnpensionsrätt. Barnpensionen föreslås också skola utgå, oberoende av om fadern ingår nytt äktenskap.

Emellertid återstår frågan, huruvida en särskild änklingspension kan anses erforderlig vid sidan av barnpensionen.

Enligt kommitténs uppfattning är det endast i de fall där det finnes hemmavarande icke vuxna barn, som ett verkligt behov av fortlöpande ekonomisk hjälp efter hustruns död generellt kan presumeras. Att tillerkänna en änklingsfamilj utan hemmavarande barn rätt till änklingspension torde i regel icke vara motiverat. Änklingen har normalt förvärvsarbete, och änk-

lingarnas inkomstförhållanden är bättre än änkornas i motsvarande situation.

I de fall åter där minderåriga barn finnes torde barnpensionen i de flesta fall lämna en nöjaktig hjälp. Genom barnpensionen varieras det ekonomiska stödet med hänsyn till barnens antal. Har modern under sin livstid bidragit till familjens försörjning genom förvärvsarbete utom hemmet, kommer barnen vidare att i framtiden regelmässigt få sina pensionsförmåner förhöjda med tilläggspension efter henne.

Med anledning av vad sålunda anförts har kommittén icke funnit skäl framlägga förslag om införande av änklingspensioner inom folkpensioneringen.

I *motioner till 1962 års riksdag* föreslogs införande av änklingspensioner i den allmänna försäkringen. *Andra lagutskottet* anförde i sitt av riksdagen godkända *utlåtande nr 27*:

I ett äktenskap, där båda makarna arbetar, är familjens gemensamma ekonomi uppbyggd på makarnas sammanlagda inkomster. Det är sannolikt att räkna med att detta blir alltmera vanligt i framtiden. En efterlevande make i ett sådant äktenskap kan ha samma behov av efterlevandepension som en hustru. Ett införande av änklingspensionering i den allmänna pensioneringen skulle sannolikt föranleda vissa ändringar i nu gällande regler. Utskottet tillstyrker därför att frågan underkastas en förutsättningslös utredning, vilken lämpligen bör kunna ske i samband med utredningen av frågan om änkepension till frånskild kvinna.

I samband med den ovan förordade utredningen synes böra prövas även det i *motionerna I:650* och *II:782* framställda önskemålet om uppdelning mellan makar av pensionsrätten inom tilläggspensioneringen efter mönster av den inom skattelagstiftningen tillämpade s. k. tudelningsprincipen. De närmare konsekvenserna av en sådan ordning kan förtjäna att övervägas, då den möjligen kan innebära lösningen av en del problem, som i dag är svåra att komma till rätta med. Sålunda skulle inom tilläggspensioneringen en tudelningsregel kunna göra pensioner för efterlevande make obehövliga. Därmed skulle också problemet om rätt till änkepension för frånskilda kvinnor delvis bortfalla.

I direktiven till *pensionsförsäkringskommittén* anføres beträffande änkepensioner till frånskild kvinna och änklingspensioner:

En ny lösning av frågan om frånskildas pensionsrätt får sökas utifrån de allmänna principer, på vilka pensionssystemets regler om familjepensioner vilar. Det bör vara en riktpunkt för utredningsarbetet att reglerna om frånskilda kvinnors rätt till änkepension skall låta sig infoga i den ram som det allmänna pensionssystemet för närvarande ger. Man bör slå vakt om pensionssystemets enhetlighet och således undvika att införa nya skillnader mellan folk- och tilläggspensioneringen när det gäller förutsättningarna för rätt till familjepension. Vidare bör gällande bestämmelser om familjestöd i annan form än pension och den familjerättsliga lagstiftningen beaktas. Utredningen bör belysa hur en pensionsreform skall passas in i ett större familjepolitiskt sammanhang.

Utredningen bör pröva frågan om en komplettering av familjepensioneringen med änklingspensioner.

I motion II:388 till 1964 års riksdag påtalades bl. a., att det inom den allmänna tilläggs pensioneringen utgår änke- men ej änklingspension samt att barnpensionen är oförmånligare efter manlig än efter kvinnlig arbetstagare.

Andra lagutskottet hemställde — under hänvisning till pensionsförsäkringskommitténs utredning — i sitt av riksdagen godkända utlåtande nr 56 att motionen icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Sedan familjebereidningen år 1964 framlagt en promemoria kallad *ökat stöd till barnfamiljer* (SOU 1964:36) och promemorian remissbehandlats tillsattes påföljande år *familjepolitiska kommittén*, som skall verkställa en närmare utredning av samhällets ekonomiska stöd åt barnfamiljerna. I utredningsdirektiven framhålles, att de sakkunniga bör skaffa sig en god överblick över förefintliga stödformer och deras effekt, studera den inbördes avvägningen och pröva behovet av ändring eller utbyggnad av dem. Direktiven innehåller vidare bl. a. följande.

Allmänna barnbidrag bör även i fortsättningen bilda stommen i konsumtionsstödet åt barnfamiljerna. Barnbidragen bör liksom hittills kompletteras med särskilda stödformer. De nuvarande familjebostadsbidragen bör därvid omprövas förutsättningslöst. Det är önskvärt att en såvitt möjligt enhetlig syn anlägges på det konsumtionsstöd, som bör utgå under barnens uppväxttid fram till dess att de inte längre bör anses tillhöra familjeekonomi. Vidare bör frågan om införandet av ett vårdbidrag prövas bl. a. mot bakgrunden av att de arbetsföra åldersgruppernas andel av totalbefolkningen minskar. De sakkunniga bör vara oförhindrade att även undersöka och lägga fram förslag om andra nya inslag i familjestödet. Under utredningen bör särskild uppmärksamhet ägnas åt olika kategorier ensamma barnförsörjare.

Utskottet

Sedan kollektivavtal träffats därom har på en mycket stor del av arbetsmarknaden tjänstegrupplivförsäkring tecknats för arbetstagarna. Då en arbetstagare, som fyllt 21 men ej 55 år, avlider utgår i regel ett grundbelopp om 24 000 kronor från försäkringen. Om arbetstagaren är 55 år eller äldre reduceras beloppet. Tilläggsbelopp med högst 7 000 kronor utgår för omyndigt barn, som den avlidne har. Försäkringsbelopp utfaller i vissa fall även vid arbetstagarens makes eller makas frånfalle. Som huvudregel gäller därvid, att begravningshjälp utgår med 2 000 kronor samt halvt tilläggsbelopp med 3 500 kronor för varje gemensamt hemmavarande barn under 17 år.

I förevarande motioner framhålles, att många hemmafruar har ett otillfredsställande försäkringsskydd. Om hustrun i en barnfamilj avlider uppstår nämligen en ekonomiskt och praktiskt mycket svår situation för de efterlevande. Motionärerna hemställer om utredning i syfte att lösa

trygghetsfrågan för dem som inte får den löst genom grupplivförsäkring, varvid särskilt hemmafruarnas situation bör beaktas.

Motionerna synes syfta till att en form av grupplivförsäkring skall tillskapas för i främsta rummet hemmafruar som inte blir anslutna till sådan försäkring i egenskap av arbetstagare. De grupplivförsäkringar, som torde utgöra mönster för förslaget, har tillkommit avtalsvägen. Utskottet ställer sig avvisande till att lagstiftningsvägen tillskapa någon likartad form av försäkring för hemmafruar och andra grupper, som inte omfattas av sådant avtal. Emellertid är frågan om förbättring och utökning av det sociala trygghetssystemet för de grupper som uppmärksammas i motionerna föremål för utredning i olika avseenden. I detta sammanhang må hänvisas till pensionsförsäkringskommittén, som skall utreda bl. a. frågan om införande av änklingspensioner. Riksdagen har vidare godkänt andra lagutskottets utlåtande nr 53 i år, vari hemställts att riksdagen måtte anhålla, att motionerna I:320 och II:392 överlämnas till kommittén. Dessa motioner tar upp bl. a. frågan om att som ett förbättrat efterlevandeskydd införa ett system innehållande försörjarpension, utvidgad förtidspension och generösare barnpensioner. Då problem av den art som påtalats i motionerna redan uppmärksammas och torde bli föremål för vidare överväganden finner utskottet någon riksdagens åtgärd i anledning av motionerna inte vara påkallad. Utskottet får därför hemställa,

att förevarande motioner, I:581 och II:707, icke måtte föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 15 november 1966

På andra lagutskottets vägnar:

AXEL STRAND

Vid detta ärendes behandling har närvarit

från första kammaren: herr Strand, fru Carlqvist, fru Hamrin-Thorell, herrar Lars Larsson, Edström, Hühinette, Högström och fru Elvy Olsson;

från andra kammaren: herr Anderson i Sundsvall, fru Svensson, herrar Svensson i Kungälv*, Johansson i Skärstad, Ringaby, Carlsson i Göteborg, Jonsson och Göransson*.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservation

av fru *Elvy Olsson* och herr *Johansson* i Skärstad.